

vstání a k katedře přijít i příslušné in loco publico se postavení vultu et omnibus membris decenter compositis. Ale hanba bývá za ty, jenž všeckna svá hnutí prudká a spěšná majíce, když mají jít kázati, pojednou s místa svého se trhne, jako by ho někdo z přisedlých jehlou zabodl, spěšně a chvatně táhne, by se i mezi jiné s nesnadností tisknouti měl, nemoha dočkati, až by mu s cesty varovali nebo ustoupili. A potom se postaví co nějaký kužlík dole a okáže lidem obličej svůj, nebo k šaškovi fantovněmu a směšnému a nevázněmu lotříku podobný, a někdo přitom přijde, ještě že pojednou k modlení ex abrupto napomene a klekne dosti plaše, jako by jej někdo studenou vodou pokropil.

Jiný pak velmi znenáhla se velebí a běže se co krůta v lepě anebo pávím krokem, pohybuje hlavou a pečlivě kráčje, jako by se kradl k sejkám a aby kačátek nepodával. A také potom mluví i všeckno koná co nějaká kmotra Dorota nešvarně a nevláště.

Ne všechně se to líbí, aby kazatel beze všech gestů tak mluvě stál téměř sebou nepohna, jako by jej namaloval, a řeč jeho aby se líla, jako by někdo v lázni čep z sloupu, skrze nějž vodu vedou, vytřhl; jednostejně jako takový byl onen veliký a slavný – kdyby jedem kačiským nakažen nebyl – muž Osian-der, výborný i německý i latinský kazatel, ačkoli jeho oči i všech-na hlava nebyla všelikterak bez gestu a někdy také, ač velmi zřídka, maličké jakés pohnutí životem celým spatřovalo se. Ne-byla pak ta pokojnost na něm – vitiosum aliiquid – škodna ani zohyzdující, ale zdálo se, že všeckna mysl jeho právě a cele v tom byla, což od něho mluveno bylo, vpojena a všudy všeckna tím prošla, tak mluvení jeho bylo opravdové a gruntovní. Maličkou tuto vadu zdal se míti, že v mluvení jaks licem pod okem jedním pohyboval vždycky často přes všeckna kázání. Ale dřížim, že snad v to místo někdy byl uražen anebt něco tomu podobného se jemu stalo, ale to tam. Mohl by pak někdo špalkovým obyčejem tak beze všech sebou vybánati státi, aby více k obrazu malovanému nežli k člověku živému podoben byl...

Z GRAMMATIKY ČESKÉ

(O METAPHORE)

I. Tečh, quae honestam in animo meditationem faciunt, aptam loco et tempori, to jest které sou poetivě a nic nenáležitého v mysl posluchačů neumítají neb neuvozují; nebo kteréž sou takové, ty se jako řeči lehkomyšlné, lehkomyšlným a bezbožným hodí. Jakož toho v křtímách, kdež sedláci a někdy i lorrásové rozliční bývají, nemálo se slycháva dosti ohavných a strydkých, sic velmi výpně vynyšlených a mistrovsky složených sentencí, to jest, kousků řečí, jakož: Coby čert dělal, aby i toho mláta nepobožným nemel osladit? Umit' on, jako holuby pod necky na dosti špatnou vnađu světská hovádka lapati. Ale ty věci od vážných mužů vzdáleny býti mají, nebo sou ratolesti... urbanitatis (česky Šprýmování oplzlé vyložili), kteroužto apoštol v epistolet k Efezům zapovídá. Ale třejujet se někdy toho lecos plísknouti i těm, při nichž by sama vážnost spatřována býti měla. Jako jeden znamenitý posluchač nezadního kazatele takto chvátil po kázání: Čistě prý mluvil a uměle, dosti toho aby pět let v domku hejmanem byl.*)

Přitom ještě mi se k tomu doložití vidí, což napřed řečeno, totiž že některá slova, ač sou dobrá i zvykem přijatá, usitata et probata, však nejsou příliš poetivá, ale drobet nemravná. Protož lidé rozumní místo nich užívají jiných, jimiž jako skrze nějaké podobensství, per metaphoram, subiciunt ea, quae volunt. A to bývá, když potřeba toho zvláštní přijde, jako kdyby měl někdo před čáckými lidmi mluvíti o něčích nemravných skutcích, i mluvilby takto: Uklidli se tento pacholík neb člověk před domem. Item Zkuckal se. Staří někteří říkali: Ztratil hřivny etc. Ale někdo nevázný a nesvydatý přijde řeckly: Zbilil se, a neb Ušpráchal se, a neb ještě nemravnější: Ustral se. Také podobně i vykladači svatých písem sluší šetřiti vážnosti a vybrání slova případná. Jako u příkladu: Když Bůh skrze pro-

*) Všecko mi sluší, ale ne všecko vzdělává, či apoštol.

Vystihněte dále, o jakých typech skladatelů se mluví. Na základě posledních věty zobecněte, co písní o svém tvůrci (případně interpretovi) může prozradit.

V souvislosti s druhou ukázkou se pokuste zapsat Blahoslavovu definici hudby. Proč byl text vytištěn právě v Ivančicích? (Vyděte z toho, co víte o autorovi.)

Na základě obrazové přílohy č. 9 uveďte záměry o studium češtiny alespoň jeden další údaj, který se z této kopie titulního listu dříve dozvěděli.

O něco dříve ukázka z Blahoslavova spisu Musica je dostupná v knize Milana Kopeckého Český humanismus (1988).

FILIPKA PROTI MISOMUSŮM

(1567 – rukopis)

Ale již tuto snad někdo dí, že já učené a učení chválím. Ano, tak jest, že chválím to obé, i učení neb umění, i umělé (vzdělané) lidi: ale nechválím těch, ježto učení neb umění zle užívají. Příkladně dím: Chválíme víno a chválíme i pití neb užívání vína, ale opilství a opilých nechválíme, a sumou nechválíme zlého užívání dobrých od boha daných věcí, abusus non tollit rem (zneužití neruší věc). Dobrý jest meč, avšak někomu dobře, jinému zle posloužit může.

(...) Jakož pak na oko se to vídá, že takéž mládenci (mladí muži. Jednoty bratrské, kteří se připravovali na kněžství) někteří mnohem jsou umělejší v řeči a výmluvnější, latíně nic neumějíce, nežli někteří dosi učení latinci. Ačkoli jistě jest, kdyby k tomu ještě i latíně uměli, dialektiky a reťoriky povědomi byli, žeť by mnohem bystřejší, způsobilější a ke všemu hotovější, a tak i užitečnější byli. Příklad sudí Kámen drahý nebo perla, křítalovně (ozdobně) a mistrovsky řezaný a vypulěrováný (vybroušený), jak jest velmi rozdílný od toho, kterýž není řezán ani hlazen neb pulerován. Item (tedy) sekera najprv udělaná nebroušená a nehlazená. A jaký by to byl meč nebroušený a nevyměřovaný? K smíchu podobně jest některých našich marně mudrování, těch totiž, kteříž chtějí, aby hned člověk to, čemuž se neučil, pojednou dělal, jako hloupá sekera mikulašencův nejraději těch poslouchá kazatelův, kteříž netoliko nejsou učení, ale hned ani čísti neumějí, neb pryť ti ne z hlavy, ale z ducha káží. Ale téměř nemf divu; nebo pokrm beránekův a oveček božích nevelmi se treťuje sviním: svině radše mláto aneb cosi nevyomělo jedl než trávu.

Kdož uměním a učěním pohrdá, jest podoběn k tomu, kterýž by chtěl sukně, kabáty etc. (atd.) sobě i jiným štít, avšak kraječovského řemesla by neuměl, jemu se učiti nechtěl, ale je haněl a potupoval. Mnoho-li by takový mudrák provedl? Kdo tomu nerozumí? A ten, kdož by tomu nekraječmu dal šaty dělati, pohrdna jinými kraječmi dobrými a umělymi, jak by na tom mnoho získal?

Nejprve jeden student vyhledá v Malém labyrintu literatury význam termínu Filipika a sdělí jej třídě. Dále se pokuste zamyslet, proč asi zůstal tento Blahoslavův text v rukopise. Využijte přitom nápovědu a následující teze doplňte: Šlo o vnitřní

Zopakujte si vše, co víte o Jednotě bratrské: kdy byla založena? Na čí myšlenky navazovala?

Uvědomte si, že jako jedno z možných oficiálních učení byla Jednota bratrská povolena až programem tzv. České konfese, potvrzeným Rudolhem II. v r. 1609 a zrušeným po bitvě na Bílé hoře.

Uvažujíc ještě, zda byl Blahoslav schopný polemik: orientujíc se podle polotučněho písma a uveďte, jakých argumentů proti svým odpůrcům používal. Odkud přitom bral svá přirovnání?

Za domnětí uvol vyjádřete, co říká autor o latinském vzdělání. Liší se názorově od Viktoria Kornela ze Všehrd?

Celý text Filipiky můžete najít v knize Pavla Váši Pochoďně zařazená (1949). Novější monografii o Blahoslavovi zpracoval Josef Janáček (1966), kde Filipiku také najdete.

Z posledních vydání Blahoslavova díla si pozornost zasluhuje jeho Gramatika (1991), připravená pro tisk Mikem Čejkou, Janou Nechutovou a Dušanem Šlosarem.

Oldřich Preřát z Vlkanova

(1523–1565)

CESTA Z PRAHY DO BENÁTEK A ODTUD PO MOŘI AŽ DO PALESTINY
(Tisk z r. 1563)

(1) Věděti se má, jak jsem napřed pověděl, že jeden vrch neb hora leží na západní stranu a na straně toho vrchu, která jest proti vejchodu, leží nyní město Jeruzalém, a ten vrch neb huora slove (nazývá se) hora Sion; proti ní, na druhé straně na vejchod, leží jiný vrch, který slove hora Olivetská, o které jsem napřed položil. Mezi těmi dvěma vrchy, totiž horou Sion, na které město leží, a horou Olivetskou, jest oudolí hrubé, které slove oudolí Josafat, a prostřed toho dole teče potůček skrz oudolí, který se jmenuje Cedron. (...)

(2) Ale aby i tomu se mohlo lépe vyrozuměti, dám toho příklad zde u nás v Praze. Kde jest to dlatězení, kterým chodí k Strahovu, item (tedy) leží stupně, po kterých na zámek Pražský chodí, a dl Malé Strany, co jí svrchu dolů leží, tu rozumějí, jako by z toho vrchu dolou leželo město Jeruzalém. Item kde klášter Strahov jest, tu jako by byl klášter hory Sion Jeruzalémský. A ten vrch, nad kterým leží zámek Pražský, Hradčany a Strahov a dl malé Strany, co jí svrchu dolou jest, jako by byla hora Sion s klášterem a městem Jeruzalémem.

Autor byl jedním z humanistů, jejichž cesty mířily do stejné země. Kam putovali a proč? Čím se Preřátovo podání, pro svou dobu charakteristické, liší od středověkých cestopisů typu Mandevillova?

Porovnejte úryvky označené jako první a druhý. Jak autor přibližuje čtenářům Jeruzalém?

Ukázka je vybrána z textu uvedeného v knize Český humanismus od Milana Kopeckého.

MALEŤ JEST REKOVSTVI

(Tisk po polovině 16. stol.)

(...)

Maleť jest rekovství dověsti,
kdož tě miluje, toho podvěsti,
nic nového
ani divného
v světě se jest nepřihodilo,
od starodávna to všecko bylo.

Neuměl-lis mne milovati,
byloť raději mne tak nechati,
takt' udělám,
žeť na tě nedbám,
když jinak nelze býti ten tam,
jakž na tě sluší, tak tě žehnám.

Tato anonymní báseň byla součástí rozsáhlého sborníku, z něhož byla zatím nalezena jen malá část. (Na rozsah celku usuzujeme podle dobového označování archů.)

Doložte na základě textu, že pro humanistickou poezii bylo typické jiné pojetí lásky než kurtoazní. Zopakujte si, co tento termín označuje. (Jaký subjekt v takových básních pronášel?)

Dokažte dále, že verš humanistických básní je častěji bezrozměrný (pojmem si připadne ověřte ve Slovniku literární teorie) – na rozdíl od typického středověkého verše.

Ukážka je spolu s dalšími deseti milostnými básněmi z epochy renesance součástí knihy Milana Kopeckého nazvané Zbav mne mé tesknosti (1983). (Obsahuje i jiné texty staročeské poezie.)

Tadeáš Hájek z Hájku

(1525–1600)

HERBÁŘ, JINAK BYLINÁŘ

(Tisk z r. 1562)

(1) Kaštan jest strom mnohým známý, ačkoli není ho tak mnoho v Čechách jako ve Vlaších a v jiných krajinách. Jest vysoký, rozložitý, kuora barvy sivé. Listí nese jako vlašský ořech, než širší, žilovatější a vřkol zustrňhané. K veřne v létě květem obdíloužným, huňatým jako řása, barvy bledé a voní jako vosk. (...) Kaštan raději roste na horách a v místech tmavých nežli na lukách a na sluní. Ovoce k podzimku dozrává: nebo, jakž se ta šupina svrchní zpuká, hned snadno samo vypadá, ačkoli někde i bidlami a holemi jako vořechy kláří se.

(2) Při horách, kdež obilí neroste, horáči samými kaštany živi jsou. Nejprve praží je na rendlicích v peci a, vyloupíce je od obojí šupiny, netoliko je s jiným vařením vaří a až do sytosti jimi se nasycují, ale také i mouku z nich melí a chlebě pekou. A protož, kdež jest hojnost kaštanov, nebzo tam draho bývá. (...)

(3) Přirození (od přirozenosti) jsou horkého na prvním a suchého na druhém stupni. Moci jsou trpké, nadýmání činí, ale méně než žaludy studí, anobřz slakost, kteráž se při nich nachází, horkost patrně při nich ukazuje. Zastavují mocně plynní žaludku

a břicha, zvláště suché. Jsou prospěšné také krví chřchlajícím. Rozetřené s solí a medem zkousání od vzteklych psův uzdravují.

Latinský originál díla napsal italský botanik Matthioli, který v Praze působil deset let (od r. 1555) jako lékař na císařském dvoře. Spis bývá hodnocen jako nejlepší humanistický herbář. Tadeáš Hájek, všestranný vzdělanec (lékař, básník, matematik, astronom; na jeho podnět byli do Prahy pozváni např. Jan Kepler a Tycho de Brahe), vytvořil svým překladem českou botanickou terminologii. Zaujal i svou předmluvou k dílu, která patří do linie obran českého jazyka.

Kdo takový program v humanismu inicioval?

Herbář plnil funkce jak literatury naučné, tak i umělecké.

Dokažte toto tvrzení na základě ukázky (najděte zde obrázna vyjádření).

Konkretizujte dále kompozici textu (v celku díla se zpravidla opakuje) tak, že uvedete základní téma každého dílčího úryvku.

Ukážka je z knihy Český humanismus (1988) od Milana Kopeckého.

Jan Blahoslav

(1523–1571)

MUSICA

(I. vydání z roku 1558; text je vybrán z přídavku ke druhému vydání z r. 1569 – iwanický tisk)

(1) Užtíš některou píseň, ana jako věnce krásný, jiná jako louka zelená a kvěťm rozličným prorostlá, jiná jako strom ušlechitý, jiná jako zdaléka se modrající hory, jiná jako stavení krásné, buď uzavřané, buď zotvřané. Při některé poznáš, že jest plně a pracně dělána, lucernam olet (voní lampou), ana hned zdaléka slušná, zpořádaná mistrovsky, buď věci, buď rytiny vtipně zohýbané a způsobně spojené neb skládané, slova na výbor vybraná ať. Jinou užtíš, anať jako potůček plové z studnice uže, hladece, po vrchu, jiná břehy podteřívá a pojímá s sebou; jiná ukazuje skládatele, autors, velký vtip a nevelkou práci, jiná neprohlédavost otce ukáže, jiná neumění nebo nedopáření se něčeho toho neb jiného, jiná drsnatost svou mistrnost hlavy něčí proradí (prozradí) ať. V některé hojnost věci neb sentencí, v jiné hlubokost, a kdo by vše vyčtěl? To znáti, s tím se poobíráti umění a moci jest: lépe na světě a na lidí v něm pohleděti, nežli by na ryňk, na trh šel aneb někde na divadla, kdež ne duše, ale těla láská, a ještě oděná rouchem viděti můžeš, ale tuto to, co nej přednějšího v člověku, zhuboka spatříš.

(2) Kapitola I. o Rozdžle Zpěváků:

Poněwadž o Muzyce napbati něico vložił Bem, Neyprv ale Co by muzyka byla necht' be powj. Muzyka gełt vněňj genž včj hlaby a rozdžly glich znáti, gim rozuměti a z toho dobře to gełt Bludbně, náležitiě a ozdodbně, zpjvati.

Podpřechozí orientaci si přečtete nahlas Blahoslavova charakteristiku písní, označenou (1). Vyjádřete se nyní k autorovu stylu. (V čem spočívá jeho obratnost?)

VADY KAZATELŮ

KNIHA TŘETÍ

II. DE VITIIS PRI HIAHOLU

Hlahol nebo zvuk slov při mluvení lidském rozličný jest, takže ítiko kdy se trefí, aby dva nalezeni byli, kteříž by jednostejný způsob hlasu měli. Pročež i lidé slepi tak snadně po hlaholu nebo po hlasu člověka poznají, jako ti, jenž dobrý znak mají, po tváři – to od přirození; co pak z nabytí, totiž naučení se anebo i z zvyk-
nutí rozličnými příčinami přišlého, buď následováním jiných, ne-
hodných k následování, buď neumělým i dobrých a umělých mlu-
vitelů následováním. Někteří mluví tlustě a hrubým dubovým
hlaholem, nemožouce jinak pro způsob svůj přirozený. (B. Petr
Kampilř, onen zlé paměti paduška kněz). Ano panny krásné
některé slycháme takovou řečí anebo hlasem hrubým velmi nepří-
padně mluvíti, ačkoli i nerady jsou tomu ony i mnoho proti tomu
usilují, ale naturam expelles furca, tamen usque recurret.

Na odpor zase někteří čistí muži veliči a plní nebo i tlustí
tenký hlásek mají, více děvkám nežli mužskému pohlaví přilodný,
čehož předělání a napraviti nějak není jim možné; pročež se to
snášeči a mlčením pomíjěti musí. Ale někteří z přirození nezpů-
sobný hlas majíce, sami jej sobě nashval jako jako nerozumní
a nesoudní. Jedni mluvíce vysoko, jako říkají, kozmici, totiž
polouhlasem po pacholetsku, co by discant zpívatí měli. Jiní pak
hrozny, hromový hlas sobě formujíce, jako by se ve bubáka obrá-
titi a děti strašiti chtěli.

Veliká jest škoda při některých mužích a mládencích, že sobě
hlasu svého, pokudž možné jest, nějak neohýbají a nenapravují
jen proto, aby s tím práce a na to péče při svých mluveních za
některý čas nepojměli. Nad to pak jest veliká škoda při těch, jesto
dobrý hlas majíce od přirození, ničeho sobě pro samou toliko
lenost a rozmaritost myslí neformují, než tak ho nechávají, aby

jim z hrdla hlahol, se valil podobně jako by z sudu dno vyrazil
anebo, at středněji dím, jako by čep vytrhl.

Kteříž pak práci vedou i s tím a rádi by tu vadu přirozenou
napravili, avšak nemožou tak, jakž by chtěli, jako ti, jenž drsnatý
hlahol anebo rozštipený a tam hned huboko se dělicí, zvláště
v obdlužném mluvení mají, těm posluchači spravedlivě nemožou
za zlé míti, ani služeb slova Páně pro ten jejich způsob oškliviti.
Ti pak muži měli by, pokudž možné, aspoň nějakými lékařstvími
pomoc svému hlaholu a hrdlu k lepší hladkosti a volnosti činiti,
jako jsou: užívání často likořice, cukrkandy atd., nepíti na noc,
nejídáním kyselého anebo studeného a syrového ovoce atd. Ale
ponevadž hlahol skrze umělou pronunciaci měl by býti i formován
i napravován, tou příčinou nechaje širšího netrefnosti hlaholu
obzvláště ukazování, o pronunciaci něco povím, při tom též i toho,
což k hlaholu náleží, nemálo musí dotýkáno býti...

IV. DE GESTIBUS

Za to mám, že nyní vlastně a náležitě o tom něco a snad
ne bez užtku pověděti mohu. Mnišstvo a jiní jich následovníci
jako rabulac, qui sibi omnia licere putant – talem enim impe-
ritiam pepereit audacia –, divný gestus působí, rozličně se rozta-
hující, sem i tam sebou kydající, někdy vzhůru ruce zdvihající,
spínající, rozkládající, někdy k srdci přiměřující, takže by o ně-
kterém z nich spíše říci mohl, že k nějakému talašovi šaškovatému
nežli k kazateli slova Božího jest podoben. Oni tím na větším
dle své pokrytství přikřívají, nevíce o to usilující, aby za lidi
nejpoboznější, od světských věcí oddělené a vzdálené a s Bohem
i záznacně spojené, kteříž nebeské toliko věci čenichají, od lidí
prostých jmní, držání a vyhlasování byli, jako i onen entusiast
někdejší.

Ale i nyní někteří z našich mladých v rozličné gestus se vydá-
vají, kteréž budu hned vyčítati, i dobrá i chvalitebná, i ovšem
uopote vítia zlá.

Soji některý kazatel čistě, slušně, vážně, pokojně na katedře,
takže jest pobožným posluchačům milo i vděčno viděti jeho způ-
sobně, tiché, od neslušné prudkosti vzdálené s místa svého vy-